

KIRGIZİSTAN’DA BİR MEMORAT ÖRNEĞİ "ALBASTI" VE FEMİNİST BAKIŞ AÇISI*

Rifat NERGİZ**

Öz

Mit ve efsane gibi sözlü edebiyat ürünleri toplumları derin geçmişlerini yansıtmaları, dünyayı ve yaratılışı algılayışlarını göstermeleri bakımından hep ilgi çekmiş ve araştırmacılar tarafından sürekli olarak ele alınıp incelenmiştir. Kırgızlar da sözlü edebiyat kültürü açısından çok zengin bir millettir. Bu zengin edebiyat içinde birçok mit ve efsaneyi barındırmaktadır. Kırgızlarda akla ilk gelen “Manas” destanı olmasına rağmen onlar sözlü edebiyatın diğer ürünlerinde de çok zengin bir kültüre sahiptirler. Bu sözlü kültürler içerisinde en çok anlatılan ama en az işlenen konulardan biri albastı ve onun kökenidir. Bunun nedeni olarak memoratların Kırgız sözlü edebiyatında kendine yer edinmemesi gösterilebilir. Albastı da mitolojik ve tabiatüstü bir karakter olarak Türk halklarında varlığını sürdürmekte olduğundan kökeni araştırılan ve hakkında birçok bilimsel yayın yapılan bir varlıktır. Bu varlıkların genel adı memorattır. Memoratlar açıklanması oldukça zor kişisel hikâyelerdir. Aslında uyku felci olarak bilinen albastıyı açıklanması zor bir hikâye yapan belki de onun uyku ile uyanıklık arasında belirmesi ve insanlara rahatsız vermesi olarak açıklanabilir. Buna istinaden bu çalışmada Türk halklarının ortak memoratlarından biri olan albastının kimliğine ve kelime anlamına yani etimolojisine kısaca değinilmekle birlikte Yahudi ve Hristiyan inanışlarında albastı ile benzerliği olan Lilith karakterinden de kısaca bahsedilecektir. Daha sonra görüşme yöntemiyle derlenmiş olan hikâyeler ışığında onun zararlarından korunmak için alınan önlemlere değinilecek, Kırgız ritüellerinde *emçi-domçular* yani halk hekimleri tarafından önemli bir sağaltma aracı olarak kullanılan ve albastı mağdurlarının da çeşitli şekillerde kullandıkları demirin ve demirden yapılmış olan bıçağın kökenleri hakkında bilgiler verilecektir. Akabinde diğer inançlarda kadına neden şeytan benzetmesi yapıldığına değinilecek, ataerkil bir toplum olan ve göçmen yaşam tarzıyla hem fiziksel hem zihinsel olarak yıpratılmış olan Kırgız kadınlarının Sovyetlerden beri Kırgızistan’da ne gibi haklara sahip oldukları konusunda bilgiler verilecek, kadınların haklarını tam anlamıyla kazanıp kazanamadıklarına ve bu süreçte ne gibi zorluklar yaşadıklarına değinilecektir. Son kısımda ise albastı-kadın benzetmesine karşın feminist gençlerin görüşleri alınacak ve bu görüşlerden uygun olanlar makalenin son kısmında verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Albastı Bastı, şeytan, memorat, mitoloji, Kırgızlar

A SAMPLE OF MEMORATES IN KYRGYZSTAN "ALBASTI" AND THE FEMINIST PERSPECTIVE

Abstract

Oral literature products such as myth and legend have always attracted attention in terms of reflecting the deep past of societies, showing their perception of the world and creation, and have been constantly discussed and studied by researchers. The Kyrgyz are also a very rich nation in terms of oral literature culture. This rich literature contains many myths and legends. Although the "Manas" epic is the first thing that comes to mind in the Kyrgyz, they also have a very rich culture in other products of oral literature. In this context of oral cultures, one of the most talked about but least studied subjects is Albastı and its origin. The reason for this is that the memorates did not find a place in the Kyrgyz oral literature. Since Albastı continues to exist in Turkish peoples as a mythological and supernatural character, it is an entity whose origin has been researched and many scientific publications have been made about it. The general name of these entities is memorate. Memorates are personal stories that are difficult to explain. In fact, what makes

* Bu çalışma, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 28/09/2022 tarihli ve 2022-7 no’lu toplantısında alınan karara göre etik kurul iznine sahiptir.

** Dr., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Dil Hazırlık Bölümü, Bişkek, Kırgızistan. rifat.nergiz@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0001-7687-4343

albastia, known as sleep paralysis, a difficult story to explain, may be explained as it appears between sleep and wakefulness and disturbs people. Based on this, in this study, the identity and word meaning of albasti, which is one of the common memorates of Turkish peoples, and its etymology will be briefly mentioned, as well as the character of Lilith, which is similar to albasti in Jewish and Christian beliefs. Then, in the light of the stories compiled by interview method, the precautions taken to protect against its harms will be mentioned, and information will be given about the origins of iron and the iron knife, which is used as an important healing tool in Kyrgyz rituals by emci-domçus, that is, folk physicians, and also used in various ways by albasti victims. Afterwards, it will be mentioned why women are compared to the devil in other beliefs, information will be given about the rights of Kyrgyz women, who are a patriarchal society and both physically and mentally worn out by the immigrant lifestyle, in Kyrgyzstan since the Soviets, whether women can fully gain their rights and in this process. What kind of difficulties they faced will be mentioned. In the last part, despite the albasti-woman analogy, the views of feminist youth will be taken and the appropriate ones will be given in the last part of the article.

Keywords: albasti, devil, memorat, mythology, Kyrgyz

Giriş

Hemen hemen tüm toplumlarda uyku esnasında insana huzursuzluk verdiği inanan tuhaf varlıklarla ilgili hikâyeler anlatılmaktadır.

Kırgız kültüründe hem hamilelik döneminde hem doğum sırasında hem de lohusalık döneminde kadınlara zarar verebilecek şeytanî karakterlerin varlığıyla ilgili hikâyeler anlatılmaktadır. Bu tip hikâyeler tüm Türk boylarında var olup Kırım Tatarlarının, Kafkasların, Türkmenlerin, Kazakların ve Kırgızların dinî fikirlerinde ve folklorunda yer almaktadır. (Direnkova, 2012: 230).

Mesela Kırgızlara ve Kazaklara göre albastı, doğum yapan bir kadının ciğerini veya kalbini çalıp onu öldürür. Yine Kırgızlara göre kızıl-sarı saçlı bir çocuk genelde de bir kadın şeklinde insanlara görünebilir. Bu karakter sadece hayvanlara değil, çeşitli nesnelere de dönüşme yeteneğine sahiptir. Kırgızlar arasında albastıya "sarı enik" anlamına gelen " sarı küçük"¹ de denir (Naumova, 2012: 66). Çok sık anlatılan hikâyelerden birinde de dış kuvvet tarafından baskıya maruz kalan insanlar her şeyin farkında olmakla birlikte hiçbir şey yapamamaktan şikâyet etmektedirler. Bazen de kişiler bazı tuhaf sesler duyup tuhaf görüntüler görmekte, onlarla iletişime girmektedirler. Bunlardan birinin Türk halklarındaki genel adı "*albastı*"dır. Bu tip halk inanışlarına memorat denmektedir. Memoratlar insanların günlük hayatlarını etkileyen günlük hayatla ilgili sözlü ve korkutucu anlatımlardır. Bu hikâyelerin kökeni ve kaynağı doğaüstü varlıklardır. Olaylar anlatıcının kişisel katkılarıyla güçlenir ki bunun nedeni olarak da insanoğlunun bazı olaylar karşısında mantıklı ve gerçekçi bir yaklaşım sergileyememesi gösterilebilir. Bu öyküler genelde korkutucu ve yasaklayıcı hikâyeler olup mitolojik dayanakları olan sözlü anlatılardır. Buradaki amaç özellikle genç nesillere kapalı yoldan öğütler verip onları eğitmektir. Memoratlarda olağanüstü varlıklar genellikle; cinler, ruhlar, şeytan ve insanda korku duygusunun peyda olmasını sağlayan varlıklardır. Bu varlıkların evin içinde bazen tuhaf sesler çıkardığına da inanılmaktadır. Genelde uyku ile uyanıklık arasında nefes alışverişi ile ilişkili olduğu düşünülen uyku esnasında adeta felç geçirmişçesine kişinin hareket etmesini engelleyen ve Kırgızlar arasında *albastı* olarak adlandırılan bu varlıkla ilgili birçok hikâye anlatılagelmektedir. Tıpkı yukarıda bahsedildiği gibi insana uyku anında gelen bu mitolojik varlık insanı boğmaya çalışır. O esnada "Dumana benzeyen mahluk beni tuttu.", "Şeytanın azabından Allah'a sığınırım." denilerek boğucu ve ıslık çalan bu varlığın uzaklaştırıldığına inanılır. Dinin de etkisiyle kişiler dualar, ayetler hatta sureler okuyarak ve muska yaptırarak bu varlıklardan kurtulmaya çalıştığı gibi "ardıç" yakıp tütsüleme yaparak da kötü ruhlardan evleri, iş yerlerini hatta pazar gibi açık alanları bile arındırmaya çalışırlar. Kırgızlarda albastı doğaüstü güçlere inanmayan insanların bile uykusunda yakalanmış olduğu tabiat üstü bir varlıktır. Genelde çirkin bir kadın silüetinde ortaya çıkması ve kadınının şeytanla özdeşleştirilmesi sebebiyle Bişkek'teki feminist gençler bu duruma tepki göstermektedirler. Bunun nedeni olarak da ataerkil toplumun kadını küçümsemesi, ona belirli rolleri biçmesini göstermektedirler.

Çalışmanın temel amacı, şeytan karakterinin neden kadınla özdeşleştirildiğini anlamak ve albastı karakterinin kökenlerini araştırmaktır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılarak yapılmıştır. Daha önce hazırlanan ucu açık sorular kaynak kişilere yöneltilmiştir. Bu bağlamda albastı kelimesinin etimolojisinden başlayarak bu varlığın hüviyetini açıklanmaya çalışılmış, kadın-şeytan benzetmesinin feminist bakış açısına sahip kadınlarca nasıl algılandığına değinilmiştir.

1. Albastının Etimolojisi ve Kimliği

Etimolojik sözlükler içinde Edvard Vladimiroviç Sevortyan'a göre kaynaklarda kırmızı anlamına gelen "al" kelimesi "kurnazlık", "hile", "sahtekarlık", "strateji" gibi anlamlara sahiptir (Sevortyan, 1974: 126) Yine Gerard Clauson'a göre al isminden türemiş bir fiil olan al+ta-, başlangıçta nötr bir anlama sahip olsa da sonraki dönemlerde hep olumsuz anlam taşımış ve aldatmak, kandırmak, anlamlarını kazanmıştır. Ayrıca anlam genişlemesine uğrayarak çocuğu avutmak anlamına da gelmektedir. Bütün modern Türk dillerinde bu ve buna benzer anlamlar vardır (Clauson, 1972: 133). Ayrıca Farsça bir kelime olan "reng" kelimesi de Farsçada kırmızı anlamını vermekle birlikte "hile" anlamını da içinde barındırmaktadır (Develioğlu, 2010: 1036). Yine cinler ve şeytanlar için de İslâm inancında "kurnaz, şerir tabirleri yapılır." (Erbaş, 2000: 516). Bir başka görüş ise albastı koruyucu ruhlardan olan al ateştir. (Tunç, 2020:155). Ancak yeraltı dünyasına ait olan bu varlık insanları

uyku anında adeta felce uğratmaktadır (Dursun, 2022: 12). Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi insanlara uyku anında rahatsızlık veren "albastı" karakteri şeytanla özdeşleştirilmekte, kurnazlıklarıyla ve hileleriyle insanlara huzursuzluk verip yeni doğum yapan kadınların bebeklerini öldürmektedir.

Albastı ve feminizm ilişkisine geçmeden önce rolü asla belirlenmemiş bir karakter olan Lilith'ten kısaca bahsetmek gerekir. Lilith ile ilgili ilk hikâyeler Babil'de ortaya çıkmış olup daha sonra Mısır, Yunan ve Yahudi mitlerine, efsanelerine konu teşkil etmiştir. Yahudi kaynaklarına göre o, Adem'in ilk eşi olup tıpkı onun gibi çamurdan yaratılmış fakat kocasına itaat etmediği için cennetten kovulmuş ve cehennemin kraliçesi olmuştur. İncil'de adı bir kere geçmekte olup Rönesans dönemi sanatçısı olan Michelangelo onu yarı kadın yarı yılan olarak tasvir etmesine rağmen bazı İngiliz yazarlar onun güzelliğini büyüleyici bulmuşlardır (Schuyler, 1990: 24).

Ayrıca "albastı" karakter olarak tıpkı ana şeytan karakterlerinden biri olan "Lilith" ile de tipolojik olarak benzerlikler gösterir. Lilith de tıpkı albastı gibi insanlara düşman olup yeni doğan bebekleri öldürmesiyle bilinmektedir (Çınar, 2018: 366). Lilith'in de tıpkı albastı gibi kelime anlamı olarak olumsuzdur. Mezopotamya'da kötülüğü, ölümü temsil etmektedir (Kılıç ve Eser, 2018: 32). Yine bakıldığında bazı bilim adamları Türk dillerinde aldatma, kandırma anlamlarına gelen "al" kelimesini Sümerlerdeki "Alu" sözüyle ilişkilendirmektedirler (Acıpayamlı'dan aktaran, Akyıldız Ercan, 2013: 95). Lilith ve albastı arasındaki bir diğer benzerlik de fiziksel özellikleridir. Albastı da Lilith de çirkin ve ürkütücü kadınlara benzerler. Her ikisinin de göğüsleri sarkık olduğu için göğüslerini omuzların arkasına atarlar (Küçük'ten aktaranlar, Kılıç ve Eser, 2018: 40).

1Albastı Hikâyeleri ve Onun Zararlarından Korunmak için Alınan Önlemler

Halk inanışlarına göre albastıdan etkilenmemek için gece yatmadan evvel dua okunmakla birlikte yastığın altına koyulan bir bıçak da onun etkilerine maruz kalmamayı sağlamaktadır. Ayrıca albastının geleceğinden kesinlikle emin olan kişi geceden hazırlamış olduğu bıçakla onun saçını kesebilirse onun kesen kişinin emrine amede olacağı inancı da vardır. Bunların dışında evin belli yerlerine koyulan bakır parçaları albastının o eve girişine engel olmaktadır. Albastının kötü etkilerine maruz kalmış kişiler ile ilgili derlenmiş hikâyeler ve ona karşı alınmış olan önlemler şu şekildedir:

Suusamır bölgesinin bir sakini olan Gülbarçın Mamaseyitova'nın anlattığına göre: "Yıllar önce bir arkadaşımızın oğlunun düğünü vardı biz de o düğüne eşimle beraber katılmıştık. Düğün sonrası evimize dönerken iki kadın ve birkaç küçük çocuk yolun kenarında durup otostop çekiyorlardı. Durduğumda içlerinden biri: "Bizi de arabaya alın hava soğuk ve dolmuş yok." dedi. Biz de içlerinde çocuklar da olduğu için onları arabaya almaya karar verdik ancak nedense hiçbirinin yüzü belirgin olmadığı için birkaç dakika kendilerinden izin alıp eşimle arabayla bir tur atıp oradan uzaklaştık. Geri geldiğimizde dolmuşun olmadığı o saatte gözden kaybolmuşlardı." (KK-1)

İkinci hikâye ise Batken'de geçmekte olup hikâyenin sahibi adının gizli kalmasını talep eden bir gece bekçisine ait. "Yatmadan evvel "Nasvay"² içtiğini belirten kaynak kişimiz uykuya daldığında başının üstünde oğlağa benzer bir varlığın melediğini söylemektedir. Ancak daha evvel bu tip hikâyelerin yabancısı olmadığından öncesinde hazırlamış olduğu çakısıyla albastıyı gafil avladığını ve onun saçından bir tutam koparmayı başardığını anlatmaktadır. Bundan sonraki süreçte ise her gün o, yanına gelip "saçımı bana ver." diye yalvarmaktadır." (KK-2)

Bir başka hikâyede ise şöyledir: "Gün içinde kestirmek için yatmışım. Uyanıklıkla uyku arasında bir haldeyken göğsüme birinin baskı yaptığını hissettim. Uyanmaya ve karşı koymaya çalışıyor ancak ne gözlerimi açabiliyor ne de kıpırdatabiliyordum. Başından bu tip bir olay geçen arkadaşımın daha önce anlattığı hikâyeye dayanarak birden dua okumam gerektiğini hatırladım. Besmele çektikten sonra Kur'an'dan bazı ayetleri okumaya çalıştım. Bildiğim ayetleri okuduktan sonra kısa boylu, tüylü bir mahlukun yataktan atlayarak kaçtığını gördüm. O günden itibaren gün içinde uyumamaya çalışıyorum. Uyumadan evvel de yatağımın veya yastığımın altına ya bıçak koyuyorum ya da bir makas." (KK-3)

Yukarıda anlatılan hikâyelerin hepsini anlatıcılar albastı olarak tanımlamış ve üç anlatıcımız da karakterleri farklı şekillerde tasvir etmişlerdir. Görüldüğü üzere hikâyelerde demir koruyucu unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırgızların ritüellerinde demir koruyucu unsur olarak kullanılır. Özellikle yeni doğan çocuklar kırkını doldurmadan kimseyle görüştürülmez ve onların yastığının yanına yahut altına bir bıçak veya makas konur. Genel inanışa göre demir veya diğer metal nesnelere yeni doğan bebeğe kötü ruhların erişmesine izin vermez. Bunun içindir ki yeni doğan kız çocuklarının kulakları delinerek küpe takılır. Anlatılanlara göre albastı, kişilere uykularında kızıl saçlı küçük bir kız veya güzel sarışın bir kız kılığında geldiği gibi sarı köpek yavrusu şeklinde de gelebilir. Bunun için albastıya "Sarı Enik" de denir. albastı özellikle yeni doğmuş çocuklar ve anneler için tehlikelidir. Onun şeytani etkisine maruz kalan anneler ve bebekler ya çok ciddi bir şekilde hastalanır ya da hayatlarını kaybederler. Demir, bıçak ve bakırdan etkilenmeyen ve kişiye huzursuzluk vermeye devam eden albastıyı engellemek için "*emçi-domçu*"³ adı verilen şifacıardan yahut mollalardan yardım istenir. Ayrıca onun musallat olduğu evin içinde kamçı ve kemik savrulurak uzaklaştırılması sağlanır. Ardıç yakma yani tütsüleme de albastıdan korunma yollarından biridir. Ayrıca bazı hayvanlardan koparılan tüyler de evin belli yerlerine koyularak bir tılsım oluşturulmaya çalışılır. Emçi-domçulara göre albastıdan koparılan saç parçası sayesinde sadece ondan değil diğer kötü ruhların etkisinden de kurtulmak mümkün olmakla beraber hastalar da bu saç parçasıyla sağaltılabilirler.

Yaşanılan coğrafyaların farklı olmasına rağmen Türk mitolojisinde şaman ve demir ilişkisi hemen her yerde birbirine benzemektedir. Bazı yerlerde şeytandan korunmak için yatağın veya yastığın altına bıçak konulurken bazı yerlerde ise yatmadan önce yatan kişi yakasına yahut yastığına iğne iliştiirmektedir. Her iki maddenin de ana unsurunun demir olduğu göz önüne alındığında demirin Türk halkları için yadsınamaz bir önemi göze çarpar. Şaman için de demirci için de ateş demiri eritmede ve kötü ruhları kovmada ana unsur olarak görülebildiği gibi şamanlar, demirciler, çömlekçiler eski Türk inanışlarında kardeş olarak da nitlendirilmişlerdir (Eliade, 2010: 86) Yine Kırgız inanışlarında silahlar atılarak kötü ruhlardan arınılmaya çalışılır ki bu da doğrudan demirle ilişkilendirilebilir (Çerikan, 2014: 319)

2. Kırgızistan'da Feminizm

Feminist antropologlara göre kültürü yazan kişinin cinsiyeti ile yazılan kültürün içeriği arasında paralellik vardır. Tarih boyunca yazılanlar genelde erkekler tarafından kaleme alındığından kültürler ve kültürleri oluşturan elementler hep maskülen bakış açısıyla ele alınmıştır (Kaplan, 2003: 23).

Kadınlar özellikle Ortaçağ'da kilise baskısının altında ezilmiş ve küçümsenmiştir. Bunun nedeni olarak ise Hz. Adem'e , Hz. Havva'nın yasak meyveyi yedirmesi ve onun bir şeytan olarak nitelendirilmesi gösterilmiştir. Ayrıca Yahudi ve Hristiyanlarca Adem'in ilk eşi olduğuna inanılan Lilith de Hz. Adem'in soyundan gelenleri öldürmekle kendini yükümlü tutan bir şeytan olarak tanımlanmıştır (Kadioğlu, 2001: 13-14).

Sovyetler Birliği Dönemi'nin başında kadın haklarına yönelik çalışmalar yapılmış hatta yasalar çıkartılmıştır. Çarlık Rusya yıllarında kadını değersiz ve önemsiz gören anlayış yıkılmaya ve kadının her alanda özgür olmasına önem verilmiştir. Bu dönemde çalışan kadın sayısı artırılmış, kadın ve erkekler arasındaki çalışma ve ücret karşılıkları eşitlenmiş, kadınlar hayatın her alanına dahil edilmeye çalışılmışsa da o yıllarda Türkistan'da 2500 kadar kadın katledilmiştir (Hasdemir, 1991: 89).

Yirminci yüzyılın başında küçük bir feminist grup tarafından başlatılan kadınların kaderi hakkındaki tartışma, yüzyılın sonunda neticelenme eğilimi gösterdi. Geçtiğimiz yüzyılda Kırgız toplumu, ataerkil bir yapıya katı bir şekilde bağlıydı. Bu bağlılık sıkı sıkıya cinsiyet hiyerarşisine ve sonuç olarak kadınlara karşı önemli bir ayrımcılığa neden olmaktaydı. Ayrıca Kırgız göçmen yaşam tarzı kadınları günlük zorlu işleri yapmaya mecbur bıraktığından, kadınlar hem fizikî hem de zihni olarak yıpranmakla kalmayıp bu durum onların bakış açılarını daraltmakta, entelektüel gelişimlerini engellemekte, erkenden yaşlanmalarına ve ölümlerine neden olmaktaydı (Canıbek Kızı, 2017: 308).

18. ve 19. yüzyılda içtimâi özgürlüğün artması kadın hareketinin çıkış noktası olarak görülebilir. Bu hareket kendini "feminizm" olarak da tanımlamıştır (Çakır, 1994: 18).

Sovyetlerin başlangıcında kadın erkek eşitliği yönelik çalışmalar başarısız olmuştur. Ancak 1997 yılında, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni yürürlüğe koyan ve onaylayan Kırgızistan, 2000 yılında da Bin Yıllık Kalkınma Hedeflerini gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. 2003 yılında Aile İçi Şiddeti Engelleme ve Sosyo-Hukukî Koruma Kanunu kabul edilerek aile içi şiddetle mücadelede yasal bir adım atılmış akabinde de 2010 yılında erkeklere ve kadınlara eşit hak ve fırsatlar ilkesi onaylanmıştır (Özsoy, 2019 :176). Kırgızistan'daki feminist hareketler devletin demokratikleşmesinde de oldukça önemli bir faktördür. Her yıl 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde sivil aktivistler ve feministler, kadınların ve erkeklerin haklarını, fiziksel, cinsel ve aile içi şiddete karşı korumak için barışçıl bir yürüyüşe çıkmaktadır. Feministler tarafından bu yürüyüşün asıl amacı olarak feminizm ve demokrasinin yakın bir ilişki içinde olması şeklinde açıklanmaktadır (Asenbaum, 2020: 230).

3. Feministlerin Albastı'ya Bakış Açısı

Eski zamanlarda kararlı, güçlü ve bağımsız kadın tipi olumsuz nitelikler olarak Lilith'e yüklenirken günümüzde erkek egemenliğinin bir karşıt sembolü haline dönüşmüş hatta günümüzde İsrail'de, Lilith adında feminist bir grubun doğmasına, ayrıca New York merkezli Lilith⁴ adında feminist bir derginin kurulmasına da vesile olmuştur. Bu açıdan bakıldığında günümüz Kırgızistan'ında ise özellikle Bişkek'te genç neslin birçoğunun feminist bakış açısına sahip olması nedeniyle onlarla görüşmeler yapılmış ve kadın-şeytan benzetmesine karşı şu şekilde tepkiler alınmıştır:

"Bu fikrin temelinde kadının, insanın cennetten kovulmasının suçlusu bir 'günah keçisi' olarak görülmesi yatmaktadır. Kadını karalayan, onun dövülmesini tavsiye eden atasözleri bile vardır. "Kadın erke bolso, erine teke bolot." yani "Kadın özgür olursa erkeğine teke olur.", "Kız bala erkek kişiğe tike karabayt. " "Kız çocuğu erkek çocuğuna dik (doğrudan) bakamaz." gibi atasözleri de toplumda kadın erkek ilişkisine ve eşitsizliğine örnek olarak verilebilir. Elbette bizim toplumumuzda "Umay Ene" gibi bir karakter olmasına karşın bilhassa diğer dinî inançların doğrudan olmasa bile dolaylı etkisiyle albastı karakteri ile kadınlar arasında bir ilgi kurulmuş olabilir. Bu durum elbette kabul edilebilir değildir. Çünkü bizim toplumumuzda Kurmancan Datka gibi kadın kahramanlar da vardır." (KK-4-5-6)

Bir başka kaynak kişi olan Meerim Kurbanbekova'nın görüşleri ise şu şekildedir:

14-15 yaşındayken Talas'a tatile gittim ve bir gün bir yere gitmeye hazırlandık. Amcam bana arabaya binmemi söyledi, ben önde oturmak istedim ve oraya oturdum. Sonra bana kızdı ve bana dedi ki: "Kızlar arabanın önünde oturamazlar çünkü kızların çok sayıda şeytanı vardır, sürücünün arabayı sürmesini engelleyecekler ve biz de bir kaza geçireceğiz senin yüzünden." Bu olaydan sonra uzunca düşündüm ve hatta şeytan olduğum sonucuna vardım, kendimden korktum, başkalarına zarar vermekten korktum ve bir kız olduğum için kendimi suçlu hissettim. Bunların dışında küçüklüğümüzde de ekmek kırıntılarına basmamız halinde gece albastının bizleri rahatsız edeceği yönünde birçok hikâye duydum büyüklerimizden. Ne tesadüftür ki albastı da bizlere hep bir kadın karakter olarak anlatıldı. Şimdi amcama ve diğer büyüklerime çok kızgınım, prensipte böyle şeyler söylenmemeli ve özellikle de çocuğa böyle şeyler söylenemez. Neden kızlar ataerkil bir toplumda ve çok zeki olmayan yetişkinler yüzünden acı çekmeli? Bütün dünyanın kadınlar için güvenli olmasını istiyorum. Keşke insanlar sadece doğru olanı söyleselerdi. (KK-7)

Sonuç

Arkaik birçok efsane derin mitolojik imgeleri korumakla birlikte birçok toplum birbirini mitsel ve dinsel açıdan etkilemiştir. Sümer mitolojisinde yer alan ve şeytanla özdeşleştirilen Lilith karakteri kendine Yahudi ve Hristiyan mitolojisinde de yer edinmiş ve şeytan kadınla özdeşleştirilmiştir. Buna benzer bir karakter de Kırgızlarda ve diğer Türk halklarında albastı olarak karşımıza çıkmakta ve tıpkı Lilith gibi kadın-şeytan tipiyle resmedilmektedir. Bunun bir nedeni de insanoğlunun cennetten kovulmasında kadının suçlu olarak görülmesidir. Bakıldığında geçmişte kabilelerin, aşiretlerin ve çok daha büyük bir organizasyon olan devletin siyasetini yönetenler ve tabii olarak kanunları koyanlar hep erkekler oldular. Bu sebeple kadınlar

hep hakları kısıtlanmış olarak toplumun içinde kendilerine yer edinmeye çalıştılar. Yaşamın neredeyse tüm alanlarındaki kısıtlamalardan dolayı kadınlar politika, eğitim, ifade özgürlüğü gibi haklardan mağdur edilmelerinin yanı sıra yaşadıkları toplumların içinde sözlü edebiyat yoluyla da çeşitli aşağılayıcı benzetmelerle tahkir edildiler. Bu aşağılanmalardan biri de kadın-şeytan benzetmesidir. İnsanoğlunun uzun serüveninde birçok toplumda kadınların seçme ve seçilme hakkının 20. yüzyılda verilmesi göz önüne alındığında kadınlara yöneltilen benzetmelerin ve hatta “Altın başlı kadından kurbağa başlı erkek iyidir.”, “Saçı uzun akli kısa.” gibi kadını hor gören atasözlerinin kullanımının azalması ve kadın-şeytan algısının değişimi biraz zaman alacak gibi görünmektedir. Öyle ki Yahudi toplumunda şeytanla özdeşleşen Lilith karakteri zamanla feminizmin bir sembolü hâline dönüşmüş hatta New-York’ta aynı adla feminist bir dergi bile çıkarılmıştır. İleride albastı karakterinin kadınlar için feminizmin bir sembolü haline dönüşüp dönüşmeyeceğini bizlere Kırgızistan’daki feminizm hareketlerinin seyri gösterecektir.

Sonnotlar

¹ сары күчүк

² Ağız tütünü, alt dudağa koyulan ve keyif verici bir madde.

³ Soyut ve somut sağaltma metotları uygulayan halk hekimi.

⁴ lilith.org

Kaynaklar

- AKYILDIZ ERCAN, C. (2013). Mitolojide Çocuk Katili Kadınlar: Lilith, Lamia, Medea. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, C.5, S.1, 89-103
- ASENBAUM, H. (2020). "Making a Difference: Toward A Feminist Democratic Theory in the Digital Age." *Politics & Gender*, C.16. S.1, 230-257.
- CANIBEK, K. C. (2017). "Razvitie Gendernoy Politiki v Kirgizstane", *Nauçnie Dosticeniya i Otkritiya Sovremennoy Molodyoci*, C.1, 308-310
- CLAUSON, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- ÇAKIR, S. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi.*, İstanbul: Metris Yayınları.
- ÇERİKAN, F. U. (2014). *Türk Kültüründe Demir*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- ÇINAR, A. (2018). "Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça'nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni", *Bilimname*, C. 2018, S.35, 363-395.
- DEVELLIOĞLU, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- DIRENKOVA, N. (2012). "Albastı v Religioznih Predstavleniyah İ Folklore Turetskih Plemen. Tyurki Sayano-Altaya, Stati i Etnografiçeskie Materiali". SPb.: İzd-vo MAE RAN, 230–244.
- DURŞUN, H. E. (2022). "Şan Kızı Destanı’ndaki Albastı ile Türk Halk İnançlarındaki Albastının Mukayesesi". *KÜLTÜRK*, S.5, 11-20.
- ELIADE, M. (2010). *Demirciler ve Simyacılar*. (Çev. Mehmet Emin Özcan), İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- ERBAŞ, A. (2000). "İfrit". *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, C. 21, 516-518.
- HASDEMİR, T. A., (1991). "Sovyetler Birliği’nde Kadının Durumu". *Amme İdaresi Dergisi*, C. 24, S. 3, 81-98.
- KADIOĞLU, S. (2001). *Bitmeyen Savaşım-Kadın Hareketleri Tarihi*: İstanbul: Sel Yayıncılık.
- KAPLAN, M. (2003). "Kendini İnceleyen Kadınlar" *Kadın Çalışmaları Üzerine Antropolojik Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- KILIÇ, Y., ve ESER, E. (2018). "Lohusalık Sendromu (al ana/alkarısı/albastı)'nun Eskiçağ Yakınoğu Toplumlarının Kùltürlerindeki İzleri: Lilith Gerçeđi". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.5, S. 17, 29-60.
- NAUMOVA, Y. N. (2016). *Demonologičeskiy Personac Albastı V Rodilnoy Obryadnosti Kazahov: Funktsii i Atributi*, Vestnik RGGU. Seriya: Literaturovedenie. Yazıkoznanie. Kulturologiya, C.12, S.21, 65-71.
- ÖZSOY, B. (2019). "Türk Cumhuriyetlerinde Kadın Sorunsalı: Uluslararası Raporlar Işığında Türk Cumhuriyetlerinde Kadınların Mevcut Durumu". *Bilig*, S.89, 171-192.
- SEVORTYAN, E. V. (1974). *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov, Obşçetyurkskie i Mectyurkskie Osnovi na Glasme*. Moskva: Nauka.
- SCHUYLER, J. (1990). "Michelangelo's Serpent with Two Tails". *Notes in the History of Art*, C.9, S.2, 23-29.
- TUNÇ, Z. (2020). "Dede Korkut Kitabı'nda Şamanik Unsurlar". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. C.8, S.25, 142-163

Kaynak Kişiler

- KK-1: Gülbarçın Mamaseyitova, Bişkek 1964, Bişkek'te yaşıyor, ev hanımı (Görüşme yılı 2022)
- KK-2: Adının gizli kalmasını isteyen gece bekçiliği yapan Batkenli bir vatandaş olup görüşme yeri Bişkek'tir. (Görüşme yılı 2022)
- KK-3: Kerimbek Rıspaev Bişkek 1958, Bişkek'te yaşıyor, eski bir mimar (Görüşme yılı 2022)
- KK-4-5-6: Akılay Abdilaipova 2005, Ayturgan Matisakova 2004 yaşınoğa, Milana Strachinskaya 2004 yaşınoğa ve Bişkek'te yaşıyorlar. (Görüşme yılı 2022)
- KK-7: Meerim Kurbanbekova 2005 yaşınoğa (Görüşme Yılı 2022)